

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Guldbrakteater fra Trollhättan – 1844 og 2009

Axboe, Martin & Källström, Magnus

Fornvännen 2013, s.153-171

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2013_153

Ingår i: samla.raa.se

Guldbrakteater fra Trollhättan

– 1844 og 2009

Af Morten Axboe og Magnus Källström

Axboe, M. & Källström, M., 2013. Guldbrakteater fra Trollhättan – 1844 og 2009. (Gold bracteates from Trollhättan – 1844 and 2009). *Fornvännen* 108. Stockholm.

Four gold bracteates are known from the vicinity of Trollhättan in south-west Sweden. Two were found 1844, one depicting Týr and Fenrir, the other possibly Odin performing an incantation, as indicated by its runic inscription. Two further bracteates were found 2009, both of type C with a human head over a quadruped. One of the new bracteates carries a runic inscription with a meaningful text in Proto-Norse: “I the eril am called MariþeubaR, I wrote **alabo**”. The last word is not given any definite interpretation here.

All four bracteates are innovative designs. Along with other gold and silver finds from the area they bear witness to an economically, religiously and intellectually rich milieu.

Morten Axboe, Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12, DK-1220 København K, Danmark. morten.axboe@natmus.dk

Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet, Förvaltningsavdelningen, Box 1114, SE-621 22 Visby. magnus.kallstrom@raa.se

Gamle og nye fund fra Trollhättan

Af Morten Axboe

I 1844 modtog Statens historiska Museum i Stockholm to guldbrakteater (fig. 1–2). De blev indleveret af rigsdagsmand Dahllöf som var valgt i Älvsborgs län, og de var fundet af bonden Anders Larsson fra Ladugården i Naglums sogn. Strengt taget ved vi ikke præcist hvor han fandt dem, så i litteraturen optræder brakteaterne som fundet »Nær Trollhättan» (Mackeprang 1952, s. 167; Axboe 1981, s. 71; IK 189 og 190). Brakteaterne blev indløst med 13 rdl. 16 skill. banco i november 1844 og fik inventarnummer 1164.

Samme år havde SHM fået et andet guldfund fra Trollhättan (fig. 3). Det har inventarnummer 1112 og består af fem små dobbeltkoniske guldringe eller -perler, to spiralsnoede guldtråde, som måske også er perler, samt fire bøjede stykker guldtråd; i alt 45,8 g (Janse 1922, s. 237 nr 510) med

fundoplysninger fra landshövdingembedet i Vänersborg. Museumskataloget angiver: »Antråffade under arbete mellan den gamla, så kallade Grefve Ekeblads sluss och Götha Elf av sågaren Johannes Olofsson på Trollhättan, drängen Johannes Johansson under Halfvordstorp och drängen Anders Johansson på Fåhagsängen under Håberg. Inlöstes med 85 rdl. 46 skill. 11 runst. Banco» i april 1844.

Grev Ekeblads sluse på Malgön i Trollhättan er en del af Christopher Polhems mislykkede sluseprojekt fra midten af 1700-tallet. Det er tænkeligt at det nævnte arbejde, hvor guldsagerne blev fundet, stod i forbindelse med anlægget af en sluseforbindelse, der blev åbnet det samme år som afløsning for sluserne fra 1800, og som i 1916 blev afløst af de nuværende sluser. Den ene finder stammede fra selve Trollhättan, den anden fra Halvorstorp, der nu er en del af Trollhättan ca. 3,5 km øst for centrum, og den tredje fra Håberg

Fig. 1. Brakteaterne fra Trollhättan 1844, forsider. Diameter: IK 189: 23,3 mm; IK 190: 28 mm. Foto SHM. — Two bracteates found at Trollhättan in 1844, obverse. Diam. IK 189: 23,3 mm; IK 190: 28 mm.

Fig. 2. Bagsiderne af Trollhättan-brakteaterne 1844. Foto SHM. — The 1844 Trollhättan bracteates, reverse.

i Grästorps kommun ca. 25 km øst for Trollhättan. Det store anlægsarbejde har naturligvis trukket arbejdere til fra nær og fjern, og man kan forestille sig at Anders Larsson i Ladugården, der ligger 3–4 km nord for Grev Ekeblads sluse, også har deltaget i det. Faktisk har Bengt Nordqvist fra Riksantikvarieämbetet foreslået at der i virkeligheden er tale om eet fund, der i første omgang blev delt mellem finderne og derfor nåede SHM ad forskellige veje (pers. medd. 14.8. 2012; se også Nordqvist 2010).

I 2009 blev der igen fundet brakteater ved Trollhättan. Det angivne fundsted, Trollhättan Raä 296, blev undersøgt af Lödöse Museum. Det er en mindre plateau lignende del af en højde lige syd for det gamle sluseområde ved Trollhättan, men undersøgelsen viste kun at fundstedet bestod af fyld, der er ført til andetstedsfra i nyere

tid; der var ingen spor af ældre nedgravninger. Da brakteaterne blev lagt i jorden, skete det altså næppe lige på det angivne fundsted, men vi kan ikke vide hvor den påførte jord er kommet fra. Lige syd for fundstedet opdagede museumsfolkene en hidtil uregistreret stensætning, 7 m i diameter og op mod 0,3 m høj (Trollhättan Raä 297). Den var ubeskadiget, så brakteaterne har ikke været nedlagt i den, og den stammer antagelig fra sen bronzealder eller ældre jernalder (Hellgren 2010). Fundstedet ligger ca. 2,5 km syd for Grev Ekeblads sluse, så hvis de gamle og nye fundsteder er angivet korrekt, er der næppe nogen sammenhæng med de ældre fund. Men der er sluseanlæg fra 1800 og 1843 umiddelbart både nord og øst for fundstedet, så den tilførte jord kan måske stamme herfra.

Fig. 3. Guldsager fundet 1844 mellem Grev Ekeblads sluse og Göta älv. Foto Ulf Bruxe, SHM. — Gold objects found in 1844 between Count Ekeblad's Lock and River Göta älv.

Brakteaterne fra 1844 (Trollhättan I) og deres rolle i brakteat-ikonografien

De to brakteater fra 1844 repræsenterer to af brakteaternes hovedtyper: En A-brakteat, der viser hovedet eller busten af en mand, og en B-brakteat, der viser en eller flere mænd i fuld figur. Oven i købet er B-brakteaten en dobbeltbrakteat sammensat af to prægede plader, hvor bagsiden (fig. 2) viser 3 stiliserede dyr og dermed kan siges at repræsentere endnu en brakteattype, nemlig D-brakteaterne.

B-brakteaten fra Trollhättan (IK 190) viser et menneske med langt hår, nøgen overkrop og kort skørt, der har en H-formet genstand i den ene hånd, mens et hundelignende dyr bider i den anden (fig. 1). Allerede Eric Oxenstierna (1956, s. 36) så at der kunne være tale om en fremstilling af den dramatiske scene i den nordiske mytologi, hvor guden Tyr lægger sin hånd i gabet på Fenrisulven og får den bidt af. Denne tolkning er senere blevet anerkendt af mange brakteatforskere (Ellmers 1970, s. 204; Hauck 1978, s. 391 ff; 2001, s. 91; Hedeager 1997, s. 94; 2011, s. 206), men det er dog også blevet foreslået at det er en kvinde, der optræder på brakteaten (Mutz 1994, s. 15 ff; 1996). Man skal imidlertid ikke lade sig narre af personens skørt og lange hår. Det er et vigtigt udgangspunkt for brakteaternes billedverden at de er inspireret af fremstillingerne på de romerske

kejseres mønter i 300- og 400-tallet e.Kr. (Axboe 2004, s. 207-216; 2007, s. 67 ff). Her optræder kejseren ofte i militært udstyr med kappe, brystpanser og våbenskørt, og det er netop det korte våbenskørt, der ses både på Trollhättanbrakteaten og på flere andre brakteater (fig. 4; Axboe 2007, s. 111). Langt hår betegner ikke nødvendigvis en kvinde; tværtimod var det et vigtigt slægtskendetegn for de frankiske konger af merovingerslægten, der sad på tronen fra anden halvdel af 400-tallet til 751, og det lange hår bliver afbildet på deres signeter. Det indebærer ikke at alle folkevandringstidens konger har haft langt hår, men vi må være opmærksom på det som et muligt herskersymbol for germanske konger og guder (Axboe 2007, s. 100 ff).

Men brakteaterne var ikke kun mekaniske gengtagelser af forbilleder som man havde overtaget fra romerske mønter. Både motiver og detaljer er brugt og kombineret så sikkert at det viser, at brakteatmagerne havde en klar forestilling om motivernes oprindelige betydning. For eksempel var diadem et herskersymbol som i Romerriget var forbeholdt kejseren. Han havde ingen magt i Norden, hvor diadem optræder på brakteaterne sammen med andre symboler som langt hår eller fuglehoveder som afslutning på nakkehåret. Diadem kan stadig betegne en hersker, men den hersker der spiller hovedrollen på brakteaterne,

Fig. 4. B-brakteater, der viser Balders død, og romerske forbilleder. — Type B bracteates showing Baldr's death, and Roman prototypes. After Axboe 2007.

har været en anden end romernes og haft andre egenskaber end kejseren. Tilsvarende er der en lille gruppe B-brakteater med tre personer der tydeligt nok er inspireret af møntfremstillinger af den romerske kejserhyldning (fig. 4). Men samtidig har nordboerne lagt deres egne forestillinger ind i billederne. Det fremgår klart af den knækkede kvist der som en pil er skudt ind i »kejsersens« bryst på to af brakteatprægene. Det er så karakteristisk en detalje at vi må kunne tillade os at knytte den sammen med myten om, hvordan Balder blev dræbt med en mistelten, som vi kender fra kilder fra den tidlige middelalder ligesom fortællingen om Tyr og Fenrisulven (Hauck 1970, s. 184 ff; 1978, s. 394 ff; Beck & Hauck 2002; Hedeager 1997, s. 95–99; 2011, s. 206; Axboe 2005, s. 42 ff). Sammen med Balder-brakteaterne hører B-brakteaten fra Trollhättan altså til de nøgler vi kan bruge i et forsøg på at åbne den forestillingsverden, der ligger bag skabelsen af brakteaterne og deres billeder.

A-brakteaten indleveret fra Trollhättan i 1844 (IK 189; fig. 1) giver et andet indblik i disse forestillinger. Den viser hoved og overkrop af en mand

med diadem – altså en hersker – der står med en lille rund genstand i hånden. Billedet indrammes af en runeindskrift der kan læses som *tawð laþödu* og oversættes som »Jeg foretager en besværgelse« (IK 189; Düwel & Nowak 2011, s. 440 ff). Vi ser altså en magiker af høj rang i færd med en magisk handling. Det kan være et menneske, men man kan også vove den antagelse at det er Odin, gudernes hersker og magiens herre.

Tolkningen af brakteaternes billeder er en lang og kompliceret historie som ikke skal udredes her, men man kan argumentere for at de afspejler en version af den gudeverden, vi kender fra de langt senere skriftlige kilder. Både Trollhättan-brakteaten med Tyr og Fenrisulven og brakteaterne med Balders død passer fint ind i en sådan tolkningsramme. Accepterer man det, er der meget der peger på at netop Odin spiller en hovedrolle på de allerfleste brakteater (for oversigter og henvisninger, se Axboe 2005, s. 41–49; 2007, s. 109 f; Behr 2011, s. 220–229).

I forbindelse med A-brakteaten fra Trollhättan er det vigtigt at huske at en af gudernes vigtigste funktioner var at være forbilleder for men-

Fig. 5. C-brakteat fra Trollhättan (IK 638), for- og bagside. Diam. 26,89 mm. Foto Bengt A. Lundberg.
—Type C bracteate from Trollhättan (IK 638).

neskenes verden. Det var ikke guderne der havde skabt verden, men det var Odin, Vile og Ve der dannede Jorden af jætten Ymers krop, satte hans hjerneskal som himmel over den og placerede stjernerne på den, og de skabte også menneskene. Guderne var også de første der holdt tingforsamling; de byggede altre og ofrede, og de udkæmpede den første krig, nemlig mod den anden gude-slægt, vanerne. Odin »fandt» runerne efter at have hængt sig som offer til sig selv, og i digtet »Rigs vandring» hører vi hvordan den omvandrende gud, som identificeres med Heimdal, skaber de sociale klasser: trælle, bønder og stormænd/konger. Ganske vist er kilderne til alt dette først nedskrevet af kristne forfattere, men de må bygge på meget ældre forestillinger.

Det kan altså overvejes at se manden på A-brakteaten fra Trollhättan som Odin i færd med en ritualskabende magisk indvielse af en rund genstand (Hauck 1998, s. 504, 523), måske endda i funktion som den *eril*, der omtales på en af de nye brakteater fra Trollhättan, og måske som forbillede og legitimering for den rolle som magisk amulet, som brakteaterne også synes at have haft.

Begge de to brakteater fra 1844 er originale og nyskabende præget. Det gælder både deres billeder og runeindskriften, og de vidner om et indgående kendskab til de mytologiske forestillinger,

vi aner bag brakteaterne. De er begge helt individuelle frembringelser, og de har åbenbart været så usædvanlige at de ikke er blevet efterlignet. Derfor passer de heller ikke ind i de grupper af beslægtede præget (*Formularfamilien*) som Alexandra Pesch (2007) har delt brakteaterne i. Det ser man også andre steder: nogle brakteatmagere holdt sig ikke til de faste motivtyper, men skabte kunstnerisk og ikonografisk unikke præget der ikke blev efterlignet af andre (Axboe & Nielsen 2011; Axboe, under udgivelse).

Brakteaterne fra 2009 (Trollhättan II)

På baggrund af de to brakteater fra 1844 er det ingen overraskelse at de to nye brakteater heller ikke er »standardvarer», men både bringer nye varianter af et kendt brakteatmotiv og en lang og indholdsrig runeindskrift. I den løbende fortegnelse over guldbrakteaterne har de fået numrene IK 638–639 (Axboe 2011b, s. 999).

Brakteaten IK 638 (fig. 5) viser det klassiske C-brakteat-motiv: et mandshoved over et firebenet dyr; begge set fra venstre, hvad der også er det mest almindelige. Manden har stregtegnede hår med en krølle i nakken, der slutter med en flot dusk; et slankt, spidsvoalt øje helt oppe ved frisurens underkant og en markeret næse. Man kan diskutere om den halvrunde figur, der er teg-

net bag dyrets nakke, kun skal være dyrets øre, eller om den samtidig kan ses som mandens mund – det er ikke usædvanligt i folkevandringstidens kunst at detaljer kan forstås på flere måder (Leigh 1984; Kristoffersen 1995; Lindström & Kristoffersen 2001). Til højre for den er der dog en lille fordybning i kindens relief, der også kan være tænkt som mandens mund. Endelig har han et stort kind-/hageparti, der udfylder hele pladsen mellem dyrets hals og ryg, og et lille, D-formet øre.

Dyret har et aflangt hoved med rundt øje og lukket mund, svajet hals, dråbeformede skuldre og lår, trådformede ben med svungne fødder, og en flot hale der matcher afslutningen på mandens hår. På hovedet har dyret den hornformede figur med knopformede ender som man finder på mange af C-brakteaternes dyr, og et lille øre der som nævnt også kan ses som mandens mund.

Det er usædvanligt at dyrets snude ikke er afrundet, men afskåret så der bliver plads til den omgivende borts indre konturlinie. Her kan vi vist gribe brakteamageren i en fejl: Den øvre snudekontur fortsætter faktisk lidt ind i borten, hvor den slutter udmotiveret, mens både snudens nedre kontur og dens udfyldning slutter lidt indenfor borten. Da motivet blev udformet, har brakteamageren åbenbart et øjeblik glemt at der skulle være plads til borten, og han har tegnet snuden lidt for lang foroven. Resten af snuden blev tegnet kortere af hensyn til borten, men han har respekteret sin egen fejl på den måde, at bortkonturen slutter lidt fra den forlængede snudekontur uden at krydse den.

Endelig har dyret et buet »skæg» af tre parallelle streger mellem hagen og forsiden af halsen. Mange af C-brakteaternes dyr har spidse skæg, men som det er tegnet her, kunne man overveje om der er tale om en tøjle. Dem finder man dog næsten kun på de få C-brakteater der viser en rytter (IK 92 Kitnæs-C, 112 Linnestad-C, 173 Sletner-C; uden tøjle IK 65 Gudbrandsdalen-C).

Bag mandshovedet er der en fugl med krumt næb og bred hale, hvis næb og kløer støder op til frisurens kontur. Centralmotivet bliver indrammet af to koncentriske kredse med en perlerække imellem. Det hele er tegnet med konturlinier (delvis dobbelte) omkring ganske lavt relief, og motivet ses tydeligt i negativ udgave på bagsiden. Randtråden sidder på forsiden af brakteamatpladen,

og både den og øsknen er tydeligt slidt. Brakteaten måler 26,89 mm i diameter og vejer 3,03 g.

Hvis man ser sig om efter nært beslægtede præg, er der to der melder sig: IK 208 Viglunda-C fra Västergötland (fig. 6) og 209 Vindingland-C fra Rogaland (fig. 7). De har hidtil stået lidt isoleret blandt C-brakteaterne og har ikke været knyttet til nogen af Peschs *Formularfamilien*. Nu kommer den nye Trollhättan-brakteat til, så måske er der basis for at danne en ny »familie» med de tre præg.

Hvordan skal billedet på den nye brakteamat IK 638 og de beslægtede præg så forstås? Her vil jeg holde mig til Karl Haucks generelle tolkning af C-brakteaterne, som han har fremlagt i talrige artikler. Den tager udgangspunkt i to tekster (se f.ex. Hauck 1983, s. 518–526). Den ene er den såkaldte Merseburg II-formel der er overleveret i et håndskrift fra første halvdel af 900-tallet, og som fortæller hvordan Odin var den eneste, der kunne helbrede Balders dødeligt sårede hest med sine magiske kræfter. Den anden står i et alemannisk håndskrift fra 1100-tallet der nu findes i Paris. Her er det ganske vist Kristus der helbreder en lam hest, men det er ikke afgørende; der er også senere varianter af Merseburg II-formlen, hvor det er Kristus og Jomfru Maria, der udfører miraklet (Hauck 1985, s. 154 f). Formlen i Paris-håndskriftet fortæller hvad man skal gøre for at helbrede hesten: Man skal »trække sin hånd langs dens side, puste den i øret, og træde på dens højre fod» og sige de rigtige, magiske ord, som i den kristne version naturligvis er fadervor.

På de mest detaljerede C-brakteater som IK 58 Fyn ser man ikke kun mandshovedet (som Hauck tolker som Odin) og det firbenede dyr, men også Odins arm og hånd som ligger på dyrets hals, og hans fod der nærmer sig dyrets forben (IK bind 1,1, s. 53, VF6. Hauck 1977b, s. 492–499). »Pustet i øret» kan vises ved at dyrets øre er tegnet ind i Odins mund (IK bind 1,1, s. 52, VF5). Vi ser en variant af dette på IK 638, hvor dyrets lille øre som nævnt også kan læses som mandshovedets mund, og på de beslægtede præg fra Viglunda og Vindingland. På det sidstnævnte præg (fig. 7) ser man faktisk også Odins fod under dyret, i tæt kontakt med det bagudvendte forben, hvis fod også er påfaldende forskellig fra dyrets tre andre fødder. Man aner også lidt af Odins arm.

Fig. 6. C-brakteat fra Viglunda, Västergötland (IK 208, SHM 1535). Diam. 47 mm. Tegning H. Lange (efter IK). — Type C bracteate from Viglunda, Västergötland (IK 208).

Fig. 7. C-brakteat fra Vindingland, Rogaland (IK 209, AMS Stavanger 1295). Diam. 29,1 mm. Tegning H. Lange (efter IK). — Type C bracteate from Vindingland, Rogaland (IK 209).

»Pustet i øret» kan også være markeret ved en eller flere linier fra Odins mund eller næse, og de to måder at vise det på kan kombineres som på præget IK 116,1 Lyngby-C/116,2 Ufo-C fra samlingen på Ericssbergs slott (Axboe & Lagerqvist 2010, fig. 2). Endelig er der brakteater hvor Odins mund er presset mod dyrets nakke, måske for at illustrere en anden behandlingsmåde hvor man blæste luft ind under huden på hesten og masse-rede den hen til det dårlige sted. Det er en rent praktisk metode som beskrives o. 330 af Konstantin den Stores hofdyrlæge Apsyrthus, og som altså også drejer sig om at helbrede heste (Hauck 1977b, s. 500 f).

Man skal dog næppe forestille sig at brakteaternes primære funktion var at helbrede heste. Deres billedverden synes i høj grad at kredse om Odin som gudernes hersker og som den store magiker, hvis kraft kunne overvinde døden. Det gælder ikke kun den store gruppe af C-brakteater, men antagelig også både de mange D-brakteater (Hauck 1977a, 1978; Axboe & Hauck 1985; Lamm et al. 2000, s. 53 ff) og andre brakteatmotiver, der ikke er så talrigt overleveret. Her er A-brakteaten fra Trollhättan (fig. 1) et udmærket ek-

sempel; et andet er de stempelidentiske brakteater IK 7,1 Års-B og 7,2 Rugbjerg-B der kan forbindes med Odins »selv-ofring» (Hauck 1977b, s. 479-82; Hauck 1980; Axboe & Nielsen 2011, s. 42 f).

Den anden af de nye Trollhättan-brakteater, IK 639 (fig. 8), skiller sig umiddelbart ud fra mængden ved den rune-bort der omgiver billedfeltet, både på grund af indskriftens længde og fordi den kan læses, hvad der jo langt fra er tilfældet med alle brakteatindskrifter (Düwel & Nowak 2011). Men udformningen af billedet på brakteaten er også usædvanlig, ikke kun fordi der er tale om en C-brakteat hvor mand og dyr ser mod højre, hvad der er mindre almindeligt end IK 638's orientering mod venstre. Mandshovedet spiller ikke så stor en rolle i billedfeltet som normalt. Det har ganske vist en tydelig frisur med markerede hår, som afsluttes med et opadvendt fuglehoved i nakken. Men udformningen af ansigtet er usædvanlig: Det er så tæt presset mod dyrets nakke at man kun ser det trekantede øje, næsekonturen og lidt af kinden. Det er en ekstrem udgave af det brakteatmotiv, hvor Odin presser munden mod dyrets nakke (IK bind 1,1, s. 52, VF2. Hauck 1977b, s. 492-

Fig. 8. C-brakteat fra Trollhättan (IK 639), for- og bagside. Diam. 28,81 mm. Foto Bengt A. Lundberg.
—Type C bracteate from Trollhättan (IK 639).

499), og som kan hænge sammen med den praktiske behandlingsmetode, hofdyrlægen Apsyrtus som som nævnt har beskrevet.

Dyret er mere normalt med et ovalt hoved med stregtegnet mund, spidsovalt øje og markeret øjenbryn. Skulder og lår er markeret; dog er konturlinien ved skulderen så lav at den delvis smelter sammen med det relief, der udfylder selve kroppen. Det er usædvanligt at der løber en linie midt i fladen gennem hals og krop. Måske er det en hjælpelinie der skulle markere, hvor dybt relieffet skulle udformes i matricen, men som ikke er blevet respekteret fuldt ud? De tre ben har ens udformede fødder; halen har markerede hårstreger. Det eneste bitemn er en svastika under dyret, hvis ene sidegren ikke er tegnet, måske på grund af pladsmangel. Hele motivet er tegnet med enkelte konturlinier omkring et ganske lavt relief. Udformning og placering af randtråd og øsken svarer til IK 638; dog er øsknen på runebrakteaten skævt afskåret, og både øsken og randtråd virker mere slidt. Også denne brakteat er så tynd at forsides præg ses i negativ på bagsiden, og her kan man tydeligt se at runeborten også har en ydre konturlinie, som man på forsiden kun kan ane inde under randtråden.

Et særtræk på runebrakteaten er den lap der sidder under øsknen på bagsiden. Den er ca. 12 mm

lang og når ca. 7 mm ned på pladen. Dens øvre del sidder inde i øsknen og er foldet frem over randtråden, hvor den ender frit. Det er altså tydeligt at lappen er sat på før øsknen, og den har sikkert skullet give bedre fæste for øsknen og styrke pladen på dette sårbare sted. Det har dog ikke forhindret at brakteaten senere revnede ved siden af øsknen. Tilsvarende lapper kendes på en lang række andre brakteater (Axboe 1981, s. 28 f). Runebrakteaten måler 28,81 mm i diameter og vejer 4,09 g.

Heller ikke runebrakteaten IK 639 passer ind i Peschs Formularfamilien. Det meget sammentrykte mandsansigt gør det vanskeligt overhovedet at finde beslægtede præg blandt C-brakteaterne, og der er heller ingen rigtigt gode paralleller til dyret. Faktisk kan brakteaten ved allerførste blik minde om en F-brakteat. Det er en lille og temmelig heterogen type som kan siges at vise et C-brakteat-dyr uden det tilhørende mands-hoved. Der kendes for øjeblikket 17 F-brakteater af 14 forskellige præg, og det har været forslået at klassificere dem som D-brakteater fordi der mangler menneskedetaljer (Malmer 1963, s. 113; for ældre henvisninger, se Mackeprang 1952, s. 64). På den anden side er F-brakteaternes dyr gennemgående ret forskellige fra D-brakteaterne, og det

har været begrundelsen for at udskille F-brakteaterne som selvstændig gruppe sammen med forekomsten af runeindskrifter på nogle F-brakteater – runer optrådte indtil 2012 ikke på nogen af de mange D-brakteater (se dog nu Axboe & Imer 2012 og Axboe under udgivelse).

Nogle brakteatpræg kan virke som mellemformer mellem C- og F-typerne: IK 378 Väster Bredegården-C fra Västergötland har et klassisk C-brakteatdyr, men mandshovedet er kun repræsenteret ved frisuren; der er ikke noget ansigt. På IK 123 Market Overton-F (Rutland), 226 Broholm-F (Fyn) og 281 Holsten-F er der en fugl over dyrets ryg, og fugle er jo almindelige på C-brakteater som Odins hjælpere. På IK 309 Nebenstedt-F (Niedersachsen) og 608 Hambleden-F (Buckinghamshire) er der et lille dyr over det store dyrs ryg, og på IK 615 Rugbjerg-F (Ringkøbing amt) en underlig figur der måske kan være et stærkt stiliseret mandshoved, som ser i modsat retning af dyret. Tilsvarende findes på nogle få, sikre C-brakteater (IK 387 Welbeck Hill-C, 392 Gudme II-C, 570 Sylten-C og 571 Dannau-C), så Rugbjerg-præget bør måske regnes til C-brakteaterne. Endelig har F-brakteaterne IK 243 Förlövs sn. (Skåne) og 372 fra ukendt findested halvbuer over dyrets ryg, som måske kan opfattes som rudimentære mandshoveder. Hvis de nævnte F-brakteater skal forstås som forenklede C-brakteater, hvor Odin kun optræder rudimentært eller ved stedfortræder, så kan IK 639 fra Trollhättan måske være et første skridt i den retning.

Udover centralmotivet kan runeporten også være med til at vække associationer i retning af F-brakteaterne. Omløbende runeband er ikke almindelige på brakteater, men et af de kendte eksempler er F-præget IK 241, der kendes i to eksemplarer: IK 241,1 fra Eskatorp i Halland og 241,2 fra Väsby i Skåne. Centralmotiverne på IK 639 Trollhättan og de to F-brakteater IK 241 er ikke nært beslægtede, og det vil nok være vanskeligt at tolke den fane-lignende figur og punkterne, der ses over dyret, som et stiliseret dyr eller mandshoved, men man kan ikke lade være at notere sig at IK 241 rummer den eneste anden sikre *ekerilar*-indskrift, der kendes på brakteater (Düwel & Nowak 2011, s. 423–430; se Magnus Källström nedenfor).

Den runeløse brakteat IK 638 må være samti-

dig med de to nært beslægtede præg IK 208 Viglunda-C og 209 Vindingland-C. I min seriation af detaljer på brakteaternes store mands-hoveder (Axboe 2004, s. 111–201; 2007, s. 27–46) er begge disse præg placeret midt i min Gruppe H3, hvad der i runde årstal bliver første fjerdedel af 6. årh. Runebrakteaten IK 639 er vanskeligere at placere fordi mandshovedet er så atypisk. Isoleret set ville det trekantede mandsøje placere den i den yngste seriationsgruppe H4, men øjets form kan være resultat af det specielle design der levner usædvanlig lidt plads til ansigtsdetaljerne. Detaljer som det opbøjede nakkehår med fuglehoved i nakken og det lave relief hører i hvert fald hjemme i de foregående seriationsgrupper og optræder ikke i Gruppe H4, og også frisurens markerede hår er sjældne i den sene gruppe. Men selvom runebrakteaten efter slidsporene at dømmes nok er lidt ældre end IK 638, må den nok høre hjemme i den senere halvdel af de læsbare brakteatindskrifter (Axboe 2011a). Af de to brakteater fra 1844 hører B-brakteaten IK 190 hjemme i den sene Gruppe H4, mens A-brakteaten IK 189 placeres tidligere end de andre Trollhättanbrakteater, nemlig ret tidligt i Gruppe H2.

Jernalderens offerfund er ofte nedlagt på steder der kan betegnes som grænseområder mellem det velkendte og velordnede og »en anden verden»: i kanten af udmarken, i moser eller nær overgangen mellem land og hav (Wiker 1999, 2001; Kaul 2003; Henriksen 2010). Trollhättanområdet med Sveriges vandrigeste elv og de fantastiske vandfald med en samlet faldhøjde på 32 m har i særklasse været sådan et sted. Faldene begynder ved Malgön, hvor guldfundet ved Ekeblads sluse blev gjort.

Åker-området med det undersøgte findested for brakteaterne fra 2009 ligger længere nede ad elven hvor den igen er sejlbare. I forbindelse med anlæggelsen af kanalen tørlagde man i 1798 Åkers sjö (som i SHMs arkiv kaldes »Åkers lilla insjö») omkring ½ km øst for 2009-fundstedet, og på søbunden blev der da fundet »en mängd uråldriga guld- och silfver-nipper». Arbejderne solgte meget af det til guldsmede, men en relieffibula, et ringspænde, to fingerringe og et hængesmykke med glasperler, alt af sølv, blev reddet og kom med tiden til Statens historiska Museum (SHM 581; Hagberg 1960). De mange metalsager lå

sammen med en masse egetræ der i beretningen fra oberstløjtnant Nordewall, som var chef for kanalbyggeriet, bliver sammenlignet med »lemninger efter en förstørd bro eller strandbrygge», og som var så blødt at det kunne skæres »så lætt som en kålrot». Ulf Erik Hagberg (1960, s. 83) rejste spørgsmålet om der kunne være tale om en omlastningsbrygge ved transporter mellem Göta älv og Väneren, hvor mindre fartøjer kan være trukket over land, sådan som Harald Hårdråde ifølge Snorre skal have gjort det. Jeg er ikke overbevist; allerede Nordewall gør opmærksom på at Åkers sjö ligger 112 fod (33 m) højere end den sejlbare del af elven nedenfor faldene, og at søen ikke havde noget naturligt sejlbart indløb. Jeg har svært ved at forestille mig at den ret lille sø har spillet nogen rolle for varetransport forbi vandfaldene; her må heste- eller menneskeryg have været en bedre løsning. Det er nok værd at overveje om der kan være tale om en offerplads; hvis de fundne træanlæg har nogen sammenhæng med smykkefundene, har det været et usædvanligt anlæg. Åkers sjö kan godt fortjene lidt opmærksomhed.

Tilsammen vidner de fire brakteater om et rigt miljø i Trollhättan-området hvor man ikke kun havde det nødvendige guld til brakteatfremstilling, men også intellektuelt og religiöst overskud til at videreudvikle brakteaternes ikonografi. Brakteaterne viser dels nye varianter af det kendte C-motiv, dels helt unikke A- og B-motiver som ikke har paralleller på andre brakteater. De er ikonografiske nyskabelser som tilsyneladende ikke har vundet genklang andre steder. De indholdsrige runeindskrifter passer fint ind i dette billede af intellektuel kreativitet.

Den nyfunna runbrakteatens inskrift

Av Magnus Källström

Jag och Thorgunn Snædal har undersökt inskriften med hjälp av stereomikroskop vid två tillfällen (9 december 2010 och 27 maj 2011). Vi kom då fram till en gemensam läsning, som jag sedan kompletterade vid en undersökning tillsammans med Morten Axboe den 12 november 2012.

Inskriften består av 32 runor i ett slutet text-

band längs kanten av brakteaten. Runhöjden är 3 mm.

Inskrift:

• ^eekrilar • maripeubarhaite • wraitalapo
5 10 15 20 25 30

Runorna är spegelvända och skall läsas från höger till vänster. Inskriften börjar strax till höger om den fastlödda öglan med ett tydligt skiljetecken i form av en rund punkt. Runa 1 **e** är helt säker, även om den högra delen av den fastlödda öglan ansluter till toppen av den vänstra huvudstaven i runan. Den följande runan 2 består av två huvudstavar som är bevarade till en höjd av 2 mm. De övre delarna av runan har smälts bort när öglan löddes fast. På den högra huvudstaven finns inga bevarade bistavar, medan den vänstra har en smalare bistav snett uppåt höger. Däremot saknas bistav till vänster som skulle kunna göra runan till **Y R**. Det troligaste är därför att det har rört sig om en bindruna **ek** av samma typ som bl.a. är känd från det norska Bratsbergsspännet (KJ 16). Bistaven vid den andra huvudstaven svarar alltså mot den nedre delen av den inskrivna **k**-runan. Denna komponent är alltså felplacerad, eftersom den egentligen borde ha tillhört den första **e**-runan i inskriften. Tyvärr kan inte baksidan av brakteaten bidra med något ytterligare information om dessa tecken, eftersom denna del är skyddad av en förstärkning i form av en pålödgd guldplatta, som täcker platsen för runorna 1–4. I 3 **t** ansluter den vänstra delen av den pålödda öglan till huvudstavens topp och en reva i metallen går rakt igenom denna runa. Bistaven befinner sig – möjligen med undantag för ett litet stycke i toppen – till vänster om revan. Runan skall trots skadorna helt säkert läsas som **r**. I 6 **a** skrånar bistavarna något in mot varandra. Efter 7 **r** finns ett skiljetecken i form av ett litet streck snett nedåt höger. Detta är inte synligt på baksidan av brakteaten. I 9 **a** är bistaven ansatt strax nedanför toppen. Samma sak gäller 16, 19 och 28 **a**. 17 **r** står i linje med det ofullständiga hakkorset innanför runbandet. Inget skiljetecken finns efter denna runa. Under 19 **a** finns en 1 mm lång linje som ser ut att utgöra en fortsättning av huvudstaven, men som är smalare än denna. I 21 och 27 **t** är bistavarna ansatta nedanför toppen av runan. Mellan 22 **e** och 23 **w** finns ett litet smalt lodrätt streck som troligen skall uppfattas som ett skiljetecken. Det är ej synligt på baksidan. Runa 29 skall läsas som **l** med bistaven ansatt något nedanför toppen. Runan 30 **a** har en utbuktning på

Fig. 9. Udsnit af IK 639. Foto Magnus Källström. —Detail of IK 639.

höger sida, som vid första påseende kan erinra om en kort **n**-bistav. Vid en närmare granskning framgår att det rör sig om en helt cirkelrund förhöjning (se fig. 9). Detta väcker misstankar om att det skulle kunna handla om en smältskada som uppkommit genom att en gulddroppe har fallit ned på denna plats när kantlisten löddes på, men enligt Axboe är det något som måste ha funnits redan i matrisen. Det står dock helt klart att runan inte kan tolkas som en bindruna mellan **n** och **a**. Några spår av förhöjningen finns inte på baksidan av brakteaten. I 32 **o** är den övre delen av runan något överdimensionerad.

Runorna är genomgående välformade och inga ovanligare varianter förekommer i texten. Det kan dock noteras runorna **a**, **t** och **l** ofta har bistavarna ansatta ett stycke nedanför huvudstavens topp. Runorna **p**, **w** och **b** har kantiga bistavar. I **h** går bistaven – om runan vänds rätt – snett nedåt höger (H). Runan **R** har raka uppåtvända bistavar. Den skadade bindrunan 2 **ek** förutsätter en **k**-runa med formen \curvearrowright .

Det märkligaste med den nyfunna brakteaten från Trollhättan är att den innehåller en minst sex ord lång inskrift på som det verkar oklanderligt urnordiskt språk. Texten inleds med **eekrilan**, som

omges av två skiljetecken. Runföljden återger givetvis det välbekanta *Ek erilar*, vilket försiktigtvis brukar översättas med »Jag 'erilen'». Att *erilar* måste återge en titel och inte ett namn råder det sedan länge konsensus om, men den exakta betydelsen och ordets etymologi är fortfarande under diskussion. Det har bl.a. sammanställts med folkslagsbeteckningen *heruler* och titeln *jarl*, men också tolkats som en beteckning för en runmagiker eller krigare (för kortfattad och relativt färsk översikt se t.ex. Sundqvist 2007, s. 193 ff m. ref.). Man är ganska överens om att erilen bör ha varit skriftkunnig, även om det hittills bara har funnits två fall där denna titel kan knytas till verb som har med skrivande att göra (*writan* på Järsbergsstenen, Vr 1, och *faihjan* på Äskatorp- och Väsbybrakteaterna, IK 241,1 resp. 2).

Guldbrakteaternas inskrifter varierar mycket. En del innehåller fullt läsliga texter, medan andra bär svårbegripliga och rent av förvirrade inskrifter. Enligt Erik Moltkes modell beror det på att guldsmederna i regel var analfabeter och att någon annan person svarade för förlagan till texten. I en tidig artikel uttryckte han det på följande sätt:

Guldsmeden kan vel præstere en brakteat med en smuk billedfremstilling, eventuelt levere hagekors og triskele eller andre hellige tegn, ja endog enkelte runer har han blandt sine stempler, men en sammenhængende indskrift af et bestemt indhold mægter han ikke; den leverer den lokale »lærde«, erilen eller thul'en, hvad hans titel nu har været.

(Moltke 1936, s. 256 f)

I brakteatinskrifterna har det dock funnits få konkreta spår av att den som bar titeln *erilar* skulle ha varit särskilt involverad i en sådan hantering. Av de nio säkra förekomsterna av ordet som hittills varit kända härrör endast två från brakteater, nämligen det något urspårade *ēerilar* (troligen för *ek erilar*) på de stampidentiska Åskatorp- och Väsbybrakteaterna (IK 241,1 resp. 2; se även Düwel & Nowak 2011, s. 423 ff). Till dessa kommer eventuellt ett antal brakteatinskrifter (G 45, G 85 m.fl.), som av vissa har lästs *ēelil* och antagits utgöra en ganska grov förvanskning av *ek erilar*, men som också har förklarats på annat sätt (Wes-sén i GR 1 s. 128 f; Snædal 2002, s. 36 f; jfr Heizmann 2011, s. 582 ff). Den nytilkomna Trollhättanbrakteaten är faktiskt den första helt tolkningsbara brakteatinskrift där *erilar* ingår. Inte heller här är dock återgivningen helt fläckfri, eftersom *k*-runan har bundits ihop med fel *e*-runa i sekvensen.

Runföljden *maripeubar* svarar mot ett mansnamn i nominativ, där den senare leden återger den urnordiska motsvarigheten till substantivet fvn. *þjófr*, fsv. *þjuver* m. »tjuv». Ordet återfinns som efterled i ett antal fornvästnordiska namn som exempelvis *Arnþjófr*, *Geirþjófr*, *Gunnþjófr* och *Valþjófr*, där dock endast det sistnämnda verkar ha använts i någon större utsträckning (Janzén 1947, s. 116). Den vetenskapliga diskussionen kring denna namngrupp är omfattande, men man har länge varit enig om att namnen ursprungligen inte kan ha innehållit ett ord med betydelsen »tjuv». I stället antas namnleden ha uppkommit genom en omtolkning av urn. *þewar*, motsvarande gotiskans *þius* »tjänare». Detta ord förekommer i urnordiska runinskrifter både i personnamn (*owlþupewar* DR 7 Torsbjerg) och som appellativ (*þewar* KJ 55 Valsfjord m.fl.). Hur omvandlingen har gått till är däremot mycket om-

tvistat (se t.ex. Janzén 1947, s. 117 f), särskilt som den urnordiska formen regelbundet borde ha resulterat i ett (fvn.) *-þér*, vilket också är belagt i namn som *Eggþér*, *Hjalmþér* m.fl. Efter upptäckten av Trollhättanbrakteaten finns skäl att omvärdera dessa gamla sanningar, eftersom vi här otvivelaktigt har att göra med *-þeubar* som efterled i ett personnamn redan under urnordisk tid. Oavsett om namnet avser en verklig eller fiktiv person visar belägget att de västnordiska namnen på *-þjófr* inte nödvändigtvis måste återföras på urn. *-þewar*.

Förleden i *maripeubar* kan tolkas på flera sätt. Närmast till hands ligger kanske att knyta *mari* till adj. (fvn.) *mærr*, »berömd», som ingår i en hel del nordiska namn men då alltid som efterled: *Ingimarr*, *Sigmarr*, *Vigmarr* m.fl. I denna funktion är adjektivet känt redan från urnordisk tid genom mansnamnet *sigimarrar* (nom.) på Allerstadstenen i Östergötland (KJ 59), men också genom en hel del namn som antas ingå i ortnamn på *-lev* (LUP, s. 44 och passim). Ett personnamn bildat till detta adjektiv föreligger sannolikt i runföljden *mairlŋu* på den norska Tanemstenen (KJ 89). Namnet har vanligtvis uppfattats som ett kvinnonamn *Māril(i)ngu* (KJ, s. 197) och tolkats som en feminin motsvarighet till ett urn. **Māriŋgaz* m. (jfr fht. *Merling*), där *-ling-* utgör ett diminutiv- eller härstamningssuffix (LUP, s. 14). Om *maripeubar* på Trollhättanbrakteaten innehåller samma grundord bör namnet utläsas som *Māriþeubar*, vilket kan tolkas som en meningsfull sammansättning: »berömd tjuv».

En annan möjlighet är att knyta runföljden *mari* till substantivet fvn. *marr* m. »hav» < urn. **mari* r. En motsvarande förled förekommer bl.a. i *Marivadus*, ett vandaliskt personnamn från 400-talet. Namnet har antagits svara mot got. **Māribadus* och tolkats som »Meereskämpfer» (Schönfeld 1911, s. 163), en tolkning som biträds av Kaufmann (1968, s. 251), »da ein ostgerm. **Māri-nicht möglich ist*». Även *Maripeubar* skulle kunna utgöra en meningsfull sammansättning och i så fall betyda »havstjuv». Någon motsvarande förled är inte känd från personnamn i senare nordiska källor. Däremot föreligger den sannolikt i ett par mytologiska namn: *Mardoll*, som enligt Snorres Edda är ett av Frejas namn, och *Margerðr*, som i skaldediktningen förekommer som namn på en

trollkvinna (Lind 1905–15, sp. 760; Vries 1962, s. 363). Notera också att det bland de vikingatida variationsnamnen finns en del synonyma förleder som exempelvis *Sæ-* och *Haf-*.

Egentligen går det inte avgöra vilket av de båda alternativen – *Mariþeuþar* eller *Māriþeuþar* – som är riktigt. Av de senare fornvästnordiska namnen på *-þjófr* har visserligen de allra flesta en substantivisk förled, vilket skulle kunna tala för alternativet *Mari-* med kort vokal, men detta är inte avgörande.

Inskriftens fyra första ord utgör en avslutad sats: *Ek erilar Mariþeuþar/Māriþeuþar haitē* »Jag erilen heter Martjув/Märtjув». Denna formulering har motsvarigheter i flera urnordiska runinskrifter: *ek erilar asugisalas muha haitē* »Jag Åsgisls eril heter muha» (DR 196 Kragehul, Fyn), *ek erilar sawilagar hateka* »Jag erilen heter sawilagar» (DR 261 Lindholmen, Skåne), *ek erilar | ...ubar hite* »Jagerilen heter . . . ubar» (Vr 1 Järsberg, Värmland). Formeln uppträder i dessa fall på skiftande typer av textbärare: ett spjutskaft av trä, en benamulett samt en rest sten. Bland brakteatinskrifterna finner man den närmaste motsvarigheten i Själlandbrakteaten (IK 98) *hariuha haitika Hariuha haitika* »Jag heter Hariuha», och möjligen finns fler exempel i ytterst urspårad form på ytterligare några brakteater (se vidare Düwel & Nowak 2011, s. 409 ff, 467 ff). Många av de namn som erilen bär i de ovan citerade inskrifterna är omtvistade och svårtolkade. Det kan dock noteras att flera forskare har velat knyta Lindholmenamulettens *sawilagar* till urn. **saiwi-* »sjö» (se senast Elmevik 1999b, s. 139 ff), vilket kan vara av intresse med tanke på de ovan förda resonemangen kring namnleden *mari*. Huruvida runföljden *ubar* på Järsbergsstenen är bevarad i sin helhet eller ej är omdiskuterat, och man har här bl.a. laborerat med en suppling [*le*]ubar »Ljuv» (se forskningsreferaten i VrR, s. 48 ff). Som Klaus Düwel (pers. komm.) har påpekat för mig öppnar dock förekomsten av namnet *maripeubar* på den nyfunna Trollhättanbrakteaten också för en suppling [*pe*]ubar. Däremot kan man på Järsbergsstenen av utrymmesskäl knappast räkna med en sammansättning med detta substantiv.

Även om förleden i namnet *maripeubar* är flertydig ligger inskriftens största svårighet i segmenteringen av det avslutande *wraitalapo*. Run-

följden erinrar delvis om texten på den tidigare kända runbrakteaten från Trollhättan (Vg 228, KJ 130, IK 189): *tawol | apodu*. Detta brukar vanligtvis uppfattas som urn. *tawō lapōdu* »Ich nehme eine Zitation vor» (se senast Düwel & Nowak 2011, s. 440 ff), även om denna tolkning ingalunda är oproblematiske (se Heizmann 2011, s. 546 not 78).

En möjlig segmentering är *wraita lapo*, där den senare runföljden sammanställs med ordet *lapu*, som är ett välbekant formelord i brakteatinskrifterna (se Heizmann 2011, s. 544 ff). Det har dels uppfattats som ett substantiv motsvarande fvn. *lōð f.* »injudan», dels som 1 pers. sg. pres. ind. av ett verb urn. **lapōn*, fvn. *laða* »inbjudan» (DR sp. 681, GR 1 s. 239). Krause (KJ, s. 253) och Heizmann (2011, s. 547) nämner endast den första möjligheten. Samtidigt måste det framhållas att *lapu* trots att det antas återgå på ett äldre **lapō* i regel skrivs *lapu* med en avslutande *u*-runa (se sammansättningen hos Heizmann 2011, s. 544 ff). Det finns dock åtminstone ett fall där ordet ser ut att avslutas med *o*, nämligen på brakteaten från Halskov Overdrev (IK 70), som enligt Klaus Düwel (i IK 1,2 xxS. 129) skall läsas på följande sätt: xx *eturfahide lapopmhlsiiieaugrspnbkeiar*. I denna långa i stort sett obegripliga runföljd har Krause (KJ, s. 267) urskilt runföljden *fahidelapop*, vilken tolkas som »schrieb die Zitation», där *lapoþ* antas återge en yngre variant av det ovannämnda *lapōdu* (ack.). Düwel (i IK 1,2, s. 129) menar dock att det är enklare att uppfatta objektet som *lapo* och att fortsättningen har utgjorts av en förvanskad variant av en motsvarighet till Gørlevstenens (DR 239) bekanta trollformel (*þmkliisssttiii*). Han översätter därför partiet som »(N.N.) schrieb die Zitation þm. . . ».

Om man alltså avskiljer ett *lapo* i slutet av inskriften på Trollhättanbrakteaten uppstår en runföljd *wraita* som måste förklaras. Visserligen finns på den norska Reistadstenen (KJ 74) en motsvarande runföljd, som har tolkats som ett neutralt substantiv urn. **wraita* med betydelsen »inristning» (se t.ex. KJ, s. 171). Tolkningen har dock ifrågasatts av Thórhallur Eythórsson (1999), som i stället menar att det rör sig om ack. av ett urn. **wraitaz* »äng» motsvarande fvn. *reitir* och sv. *vret* (s. 196 ff). Ett ord med denna betydelse är knappast förväntat i en brakteatinskrift, och det är

också mindre tilltalande att räkna med att inskriften skulle avslutas med två lösryckta formelord. En tolkning som ger en sammanhängande mening åt hela texten måste i detta fall ges företräde. Det troligaste är därför att det avslutande partiet inleds med en verbform **wrait**, vilket ju otvunget kan uppfattas 1. eller 3. pers. pret. sg. av urn. **writan* »skriva». Detta verb är förhållandevis välbelagt i de urnordiska runinskrifterna. Preteritumformen – men med stödvokal i ljudförbindelsen /wr/ – möter på den blekingska Istaby-stenen (DR 359): **hApuwulafR hAeruwulafir | Afatr hAriwulafa | warAit runAR þAiAz** »Hådulv, Hjørulvson, skrev dessa runor efter Härjulv.» I presens finns ordet på den tidigare nämnda Järsbergstenen (Vr 1), som av allt att döma skall läsas i denna ordning: **ek erilar | ... ubar hite : harabanar | hait. . . | runor waritu** »Jag erilen heter . . . -uv, Ravn heter [jag] som skriver runorna» (se Moltke 1981). Samma form återfinns även i inskriften på det norska Eikelandspännet (KJ 17A): **ek wir wiwio writu i runorasni**, av Ottar Grønvik (1987, s. 55) tolkat som »jeg Vi for Vivja risser inn runer for kjæresten» samt troligen också från Sievern-brakteaten (IK 156), där inskriften **rwrilu** vanligtvis har uppfattats som en förkortning och förvanskning av *r(ūnōR) writu* »jag skriver runor» (se Düwel & Nowak 2011, s. 448 ff). Även i kontinentalgermanska runinskrifter förekommer detta verb flera gånger och då i preteritum: **boso : wraet runa** : (KJ 144 Freilaubersheim), **blipgub : urait runa** (Neudingen) och **aodlip : urait : runa** : (Pforzen).

Denna för urnordiska förhållanden närmast överväldigande beläggsamling utgör ett starkt stöd för att det är preteritumformen *wrait* som förekommer på den nyfunna brakteaten från Trollhättan. De följande runorna **alapo** kan i så fall svara mot ett subjekt eller ett objekt eller kanske innehålla både och. Exempelvis kan man pröva att avdela runföljden som **ala þo**, där **ala** skulle kunna uppfattas nominativformen av ett mansnamnet urn. *Al(l)a* (motsvarande fvn. *Alli*) och **þo** som ett demonstrativt pronomen *þō*, antingen i sg. ack. f. eller pl. ack. n. Ett motsvarande urnordiskt mansnamn har vissa velat finna i runföljden **ala** på doppskon från Vimose (DR 205, KJ 22, se LUP, s. 5 ff, s.v. *Al(l)a*, med hänvisningar). En sådan tolkning *Wrait Al(l)a þō* ger dock en oväntad ordföljd med verbet före subjektet. Dessutom är det oklart vad

pronomenet *þō* – som väl i första hand borde vara singularis och femininum – skulle syfta på.

Det enklaste är onekligen att uppfatta **alapo** som objekt till verbet *writan* och som ett substantiv. Man får i så fall en text som är i stort sett parallell med inskriften på den ovan nämnda Järsbergstenen: *Ek erilar Mariþeubar/Māriþeubar haitē, wrait alapo* »Jag erilen heter Martjuv/Märtjuv, (jag) skrev **alapo**.» Den avslutande **o**-runan i **alapo** tyder på att det kan röra sig om en feminin *ō*-stam i singularis. Närmast till hands ligger väl att tänka sig en bildning till det germanska verbet **alan* »föda, nära» och anknyta till ordgruppen urn. *alu* < **alup*, fvn. *ol* »öl», urn. **aliþ* > fvn. *ali-* i *ali-dýr* »avelsdjur, husdjur», *ali-fugl* »tamfågel» m.fl., fvn. *alað* n. »näring, föda» (se Elmevik 1999a, s. 23 f, not 1 med hänvisn.). Det sistnämnda ordet är på grund av sin *a*-vokalism mest intressant i detta sammanhang. Som simplex är det dock endast känt från Ynglingtal 15, där det om Uppsalakungen Aun den gamle (efter Skj. B1, s. 10) bl.a. berättas följande:

Knátti endr
at Upsølum
ána-sótt
Aun of standa,
ok þrálífr
þiggja skyldi
jóðs alað
oðru sinni

»Alderdomssvaghed ramte forðum Ön i
Upsala, og den livslystne skulde ifølge skæb-
nen for anden gang blive næret som et
nyfødt barn»

(övers. Finnur Jónsson).

Ordet ingår här i frasen *jóðs alað* »spädbarnets föda», som den sängliggande Aun enligt Snorre inmundigade genom den smalare änden av ett kohorn. En motsvarighet till samma *alað* ser också ut att ingå som förled i substantivet *alaðsfestr* f., vilket finns belagt i betydelsen »pant/garanti för underhold» (ONP 1 s. 254) i den isländska lagsamlingen Grágás.

En i sammanhanget särskilt intressant avledning av urn. **alan* är fvn. *eldi* n., som Ásgeir Blöndal Magnússon (1989, s. 150) återför på urn. **aliðja-*,

**alajja*-. Ordet uppträder i betydelser som »afkom, barn», men också »bespising, underhold» och »opdræt, opfodring (af husdyr)» (ONP 3 sp. 837 f). Det är frestande att tänka sig att brakteatens *alapo* återger en parallell bildning, men med det feminina suffixet *-ō*. Svårare är givetvis att komma åt den exakta betydelsen. Det kan dock nämnas att substantivet fvn. *eldi* bl.a. förekommer i konstruktionen *ala eldi* [e-n] »give (ngn) kost og underhold» (sp. 838). Eftersom brakteatens *alapo* rimligtvis betecknar resultatet av **writan* så borde det – om etymologin är riktig – avse något som kunde ge näring och kraft. Kanske skulle man våga gissa på »kraftgivande formel» eller något liknande. En jämförelse kan göras med Einangstenens (KJ 63) *runo faihido* »jag skrev ’runan’» och Nolebystenens (Vg 63) *runo fahi* »jag skriver ’runan’», där valet av singularformen *runō* i stället för det plurala *runōR* antyder att det rör sig om något mer än bara skrivtecknen på stenen. v. Friesen (1933, s. 30) har för exemplet på Vg 63 föreslagit översättningen »en hemlig skrift» och Grønvik (1987, s. 99, 106 ff) återger det med »hemmelig formular» med hänvisning till betydelsen hos det gotiska *runa*.

Det är möjligt att det ovan antagna urn. *alapo* inte är helt isolerat i germanska språk. I fornhögtyskan finns nämligen ett substantiv *alada* f. (el. n.), som bildningsmässigt ser ut att kunna utgöra en direkt parallell. Ordet är endast belagt ett par gånger i glossor från 900- resp. 1200-talet (EWA 1, sp. 136 f) och används där i betydelsen »Nieswurz, *elleborus*», alltså en växtbeteckning: julros/svart prustrot, *Helleborus niger*. Det bör dock nämnas att (*h*)*elleborus* under medeltiden också kunde användas för andra växter, t.ex. vit nysrot (se t.ex. Larsson 2009, s. 119 f). Fht. *alada* har uppfattats som en bildning till den germanska roten **al-* »wachsen, nähren», medan *-ada* förslagsvis har identifierats med det fornhögtyska suffixet *-âta*, som ännu i medelhögtyskan användes för att bilda abstrakta, men även konkreta verbalsubstantiv (EWA 1, sp. 137). Detta suffix tros dock vara av romanskt ursprung (se EWA 1, sp. 378 med hänvisn.) och man har haft vissa svårigheter att förklara skrivningen *d* för väntat *t* (a.a. sp. 137). Om fht. *alada* i stället antas innehålla en ordbildning motsvarande den som jag har föreslagit för brakteatens *alapo* borde dessa

svårigheter kunna undvikas, även om orden givetvis inte behöver ha syftat på samma sak.

Julrosen är giftig och har brukats som medicinalväxt sedan antiken (Watts 2007 s. 72). I svenska medeltidskällor finns belägg för att den användes för att läka sår, men också för att döda sorkar och möss (Larsson 2009, s. 120). En möjlighet är att även Trollhättanbrakteatens *alapo* återger en växtbeteckning i likhet med en del andra formelord på brakteaterna, som exempelvis det bekanta *laukaR* »lök». Man måste i så fall frångå idén att den nyfunna brakteaten bär en sammanhängande text och sätta punkt efter *wrait*.

Ett visst stöd för att det antagna *alapo* nog i första hand bör uppfattas som resultatet av en skrivakt kan eventuellt hämtas från den ovan nämnda brakteaten från Halskov Overdrev, där endast runföljden *fahidelapo* har kunnat tolkas som begripliga ord. Kanske kan man tänka sig att det bakom detta faktiskt kan dölja sig ett *fahidē (a)lapō*. Man behöver ju bara förutsätta en överhoppad *f*-runa före *l*, vilket inte verkar särskilt osannolikt i en inskrift av denna typ. Eftersom texten på den nyfunna brakteaten uppenbarligen är mer omsorgsfullt utförd än den från Halskov Overdrev verkar det också rimligare att lägga denna till grund för en restituering än tvärtom.

Mitt förslag är alltså att inskriften på den nyfunna Trollhättanbrakteaten skall normaliseras och tolkas på följande sätt:

*Ek erilaR Maripeubar/Māripeubar haitē,
wrait alapo(?)*

»Jag erilen heter Martjuv/Märtjuv, jag skrev en kraftgivande formel(?)»

De ovan förda resonemangen får ses som ett första inlägg i tolkningen av inskriften på brakteaten och man kan utgå från att det sista ordet ännu inte är sagt. Det gäller inte bara det nyss diskuterade *alapo* utan också tolkningen av namnet *maripeubar*, som med all sannolikhet kommer att spela en viktig roll i den framtida diskussionen om vad *erilaR* egentligen betyder. Man kan dock misstänka att tvetydigheten i tolkningen av namnleden *mari* kommer att bestå. De som uppfattar *erilaR* som en prästtitel och eventuellt en Odens företrädare föredrar säkert i första hand alternativet *Māripeubar*, eftersom man knappast kan tänka sig en mer

»berömd tjuv» än den som snöt jätten Suttung på skaldemjödets. De som å andra sidan hellre vill se *erilar* som en beteckning för en medlem i en krigarelit kommer nog att välja tolkningen *MariþeubaR* »Havstjuv». Diskussionen kan därmed börja.

Tack till Thorgunn Snædal och Klaus Düwel för kommentarer och diskussion rörande inskriftens läsning och tolkning.

Referenser

- Axboe, M., 1981. The Scandinavian Gold Bracteates. *Acta Archaeologica* 52. København.
- 2004. Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – *Herstellungsprobleme und Chronologie*. Berlin – New York.
- 2005. *Guld og guder*. Capelle, T. & Fischer, C. (red.). *Ragnarok. Odins Verden*. Silkeborg.
- 2007. *Brakteatstudier*. Nordiske Fortidsminder, Ser. B, Bind 25. København.
- 2011a. Die Chronologie der Inschriften-Brakteaten. I Heizmann & Axboe 2011.
- 2011b. Katalog der Neufunde. I Heizmann & Axboe 2011.
- Under udgivelse: Local Innovations and Far-reaching Connections: Gold Bracteates from North-East Zealand and East Jutland. With a runological note by Lisbeth Imer. *Proceedings of the 63. Sachsen-symposium*.
- Axboe, M. & Hauck, K., 1985. Hohenmemmingen-B, Ein Schlüsselstück der Brakteatenikonographie. *Frühmittelalterliche Studien* 19. Münster.
- Axboe, M. & Imer, L., 2012. Nye guldbrakteater med runer. *runer-moenter.natmus.dk/nye-guldbrakteater-med-runer/*
- Axboe, M. & Lagerqvist, L.O., 2010. En guldbrakteat från myntsamlingen på Ericsbergs slott. *Fornvännen* 105.
- Axboe, M. & Nielsen, B.H., 2011. Ofret til guderne – fundet af bønder. De store guldofferfund fra ældre germansk jernalder i Vesthimmerland. *Vesthimmerlands Museum*, Årbog 2011. Aars. *natmus.academia.edu/MortenAxboe*
- Beck, H. & Hauck, K., 2002. Zur philologischen und historischen Auswertung eines neuen Drei-Götter-Brakteaten aus Sorte Muld, Bornholm, Dänemark. *Frühmittelalterliche Studien* 36. Münster.
- Behr, C., 2011. Forschungsgeschichte. I Heizmann & Axboe 2011.
- DR = *Danmarks runeindskrifter*. Ved L. Jacobsen & E. Moltke under medvirkning af A. Bæksted & K. M. Nielsen. Text. Atlas. Registre. 1941–42. København.
- Düwel, K. & Nowak, S., 2011. Die semantisch lesbaren Inschriften auf Goldbrakteaten. I Heizmann & Axboe 2011.
- Ellmers, D., 1970. Zur Ikonographie nordischer Goldbrakteaten. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 17.
- Elmevik, L., 1999a. De urnordiska runinskrifternas *alu*. *Rumor och namn. Hyllningskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999*. Uppsala.
- 1999b. Sockennamnet Villberga och Lindholmsamulettens *sawilaggar*. *Saga och Sed* 1999. Uppsala.
- Eythórsson, Th., 1999. The Runic Inscription on the Reistad Stone: the Earliest Landnámabók. Bammesberger, A. (red.). *Pforzen und Bergakker. Neue Untersuchungen zu Runeninschriften*. Göttingen.
- EWA = *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen*. A.L. Lloyd & O. Springer. 1988 ff. Göttingen.
- Friesen, O. v., 1933. De germanska, anglosaxiska och tyska runorna. *Runorna*. Nordisk Kultur 6. Stockholm – Oslo – København.
- G + nr = Nummer i GR.
- GR = *Gotlands runinskrifter*, granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén & Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Stockholm.
- Grønvik, O., 1987. *Fra Agedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre*. Oslo – Bergen – Stavanger – Tromsø.
- Hagberg, U.E., 1960. »Uråldriga silfvernipper» från Trollhätte Kanal. Ett folkvandringstida sjöfynd. Västergötlands *Forminnesförenings Tidskrift* 6:2. Skara.
- Hauck, K., 1970. *Goldbrakteaten aus Sievern*. München. digiz0.digitale-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb00042108_00002.html?leftTab=LOC_ent
- 1977a. Schlüsselstücke zur Entzifferung der Ikonographie der D-Brakteaten: die Nordversion des Jonasmotivs und ihre geschichtliche Bedeutung. *Studien zur Sachsenforschung* 1. Hildesheim.
- 1977b. Die Spannung zwischen Zauber- und Erfahrungsmedizin, erhellt an Rezepten aus zwei Jahrtausenden. *Frühmittelalterliche Studien* 11. Münster.
- 1978. Brakteatenikonologie. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* Band 3. Berlin – New York.
- 1980. Völkerwanderungszeitliche Bildzeugnisse eines Allgottes des Nordens und ihre älteren mediterranen Analogien. Dassmann, E. & Frank, K.S. (red.). *Pietas. Festschrift für Bernhard Kötting*. Münster.
- 1983. Text und Bild in einer oralen Kultur. *Frühmittelalterliche Studien* 17. Münster.
- 1985. Motivanalyse eines Doppelbrakteaten. *Frühmittelalterliche Studien* 19. Münster.
- 1998. Der Kollierfund vom finischen Gudme und das Mythenwissen skandinavischer Führungsschichten in der Mitte des Ersten Jahrtausends. Geuenich, D. (red.). *Die Franken und die Alemannen bis zur „Schlacht bei Zülpich“*. Berlin – New York.
- 2001. Balder und Týr, „der einhändige Ase“, auf

- IK 583 Söderby-B. *Frühmittelalterliche Studien* 35. Münster.
- Hedeager, L., 1997. *Skygger af en anden virkelighed. Oldnordiske myter*. København.
- 2011. *Iron Age myth and materiality: an archaeology of Scandinavia*. London.
- Heizmann, W., 2011. Die Formelwörter der Goldbrakteaten. I Heizmann & Axboe 2011.
- Heizmann, W. & Axboe, M. (red.), 2011. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Auswertung und Neufunde*. Berlin – New York.
- Hellgren, M., 2010. *Arkeologisk efterundersökning gällande fyndplats inom fastigheten Åker 10:1, Trollhättan socken och kommun, Västergötland*. Rapport 2010:36. Lödöse Museum.
- Henriksen, M.B., 2010. Gold deposits in the Late Roman and Migration Period landscape – a case study from the island of Funen (Fyn), Denmark. Lund Hansen, U. & Bitner-Wróblewska, A. (red.), *Worlds Apart? Contacts across the Baltic Sea in the Iron Age*. København – Warszawa.
- IK: Axboe, M.; Düwel, K.; Hauck, K. & v. Padberg, L., 1985–89. Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. *Ikonographischer Katalog* 1-3. München. natmus.academia.edu/MortenAxboe [Kataloget er ført op til 2010 i Axboe 2011b.]
- Janse, O., 1922. *Le travail de l'or en Suède à l'époque mérovingienne*. Orléans.
- Janzén, A., 1947. De fornvästnordiska personnamnen. Janzén, A. (red.), *Personnamn. Nordisk Kultur* 7. Stockholm – Oslo – København.
- Kaufmann, H., 1968. *Förstemann, E., Altdeutsches Namenbuch. 1, Personennamen, Ergänzungsband., Altdeutsche Personennamen*. Verfasst von Henning Kaufmann. München – Hildesheim.
- Kaul, F., 2003. Mosen – porten til en anden verden. Jørgensen, L. et al. (red.). *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. København.
- KJ = Krause, W. & Jankuhn, H., 1966. *Die Runenschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
- Kristoffersen, S., 1995. Transformation in Migration Period Animal Art. *Norwegian Archaeological Review* 28. Oslo.
- Lamm, J.P.; Hydman, H.; Axboe, M.; Hauck, K.; Beck, H.; Behr, C. & Pesch, A., 2000. “Der Brakteat des Jahrhunderts”. Über den einzigartigen zehnten Brakteaten aus Söderby in der Gemeinde Danmark, Uppland. *Frühmittelalterliche Studien* 34. Münster.
- Larsson, I., 2009. *Millefolium, rölika och näsegräs. Medeltidens svenska växtvärld i lärd tradition*. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden 45. Stockholm.
- Lind, E.H., 1905–15. *Norsk-isländska dopnamn och fingenade namn från medeltiden*. Uppsala – Leipzig.
- Lindstrøm, T.C. & Kristoffersen, S., 2001. “Figure it out!” Psychological Perspectives on Perception of Migration Period Animal Art. *Norwegian Archaeological Review* 34. Oslo.
- Leigh, D., 1984. Ambiguity in Anglo-Saxon Style I Art. *The Antiquaries Journal* 64. London.
- LUP = Peterson, L., 2004. *Lexikon över urnordiska personnamn*. www.sofi.se/1465
- Mackeprang, M.B., 1952. *De nordiske Guldbrakteater*. Århus.
- Magnússon, Á.B., 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykavík.
- Malmer, M.P., 1963. *Metodproblem inom järnålderns konst-historia*. Lund.
- Moltke, E., 1936. Runologiske meddelelser. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- 1981. Järsbergstenen, en mærkelig värmlandsk runesten. *Fornvännen* 76.
- Motz, L., 1994. The Magician and His Craft. *Collegium Medievale* 7. Oslo.
- 1996. Note on a Bracteate from Trollhättan. *Collegium Medievale* 9. Oslo.
- Nordqvist, B., 2010. Fantastiska fynd från folkvandringstid – påträffade i Trollhättan. www.finnestorp.se/aktuellt.aspx#post-192, 26. november 2010.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*. Udg. af Den arnamagnæanske kommission. 1989 ff. København.
- Oxenstierna, E.G., 1956. *Die Goldhörner von Gallehus*. Lidingö.
- Pesch, A., 2007. *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit – Thema und Variation*. Berlin – New York.
- Schönfeld, M., 1911. *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*. Heidelberg.
- Skj. = *Den norsk-isländske skjaldedigtning*. Udg. ... ved Finnur Jónsson. A1–2, B1–2. 1912–15. København & Kristiania.
- Snædal, Th., 2002. *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi*. Runrön 16. Uppsala.
- Sundqvist, O., 2007. *Kultledare i fornskandinavisk religion*. Occasional papers in Archaeology 41. Uppsala.
- Vg + nr = Nummer i *Västergötlands runinskrifter*, granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm.
- Vr + nr = Nummer i VrR.
- Vries, J. de, 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. 2., verb. Aufl. Leiden.
- VrR = *Värmlands runinskrifter*, granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1978. Stockholm.
- Watts, D., 2007. *Dictionary of Plant Lore*. Rev. ed. Oxford.
- Wiker, G., 1999. *Gullbrakteatene og deres funnsteder*. *Nicolay* 77. Oslo.
- 2001. Om konstruksjon av ny menneskelig identitet i jernalderen. *Primitive tider* 2001. Oslo.

Summary

Iron Age sacrifices were often made at sites which can be seen as gates to another world. In Sweden, the Trollhättan area with its impressive waterfalls is such a place, and notable finds from the Migration Period have been made here. The first known was made during canal works in 1798 when “several gold and silver trinkets” were found together with oak timbers in Lake Åkers sjö a few kilometres south of the falls. Only part of the find has been preserved: a square-headed brooch, an annular brooch, two finger rings and a pendant, all made of silver (SHM 581). In 1844 two gold finds were acquired by Statens Historiska Museum. The first (fig. 3; SHM 1112) is a small hoard of spiral beads and hack gold, which had been found between Count Ekeblad’s Lock and River Göta älv, that is, where the falls begin. The second find (figs 1–2; SHM 1164) consists of two gold bracteates. Here only the name of the finder is known, not the exact find spot, and the bracteates are referred to as found ‘in the vicinity of Trollhättan’. In 2009 two further bracteates (figs 5,8) were found with a metal detector south of the Trollhättan Falls and c. 0.5 km west of Åkers sjö. Excavation revealed that the bracteates had been found next to a previously unknown flat stone burial monument, but also that the find spot was in secondarily deposited soil.

Both of the 1844 bracteates are important for understanding bracteates in general according to the interpretation of Karl Hauck. The type B bracteate IK 190 (figs 1–2) is a double bracteate, featuring on the obverse a man with one hand in the mouth of a wolf-like creature, while the reverse shows three intertwined creatures, forming a link to the D-bracteates. The obverse was already in 1956 interpreted as the god Týr having his hand bitten off by Fenrir. Thus, like the bracteates featuring Baldr’s death, it is a link to the Nordic mythology as it was put into writing much later. Both types are obviously inspired by Roman coins depicting the Emperor in martial panoply with a mail skirt (fig. 4). When depicting Roman imperial insignia like mail skirts, diadems and circular brooches, the bracteate makers were conscious of their original meaning while on the other hand re-interpreting them in their

own iconographical context. Similarly, the long hair on the bracteate is hardly a female attribute, but may be related to the long hair which was an attribute of Merovingian royal males.

The type A bracteate from 1844 (IK 189; fig. 1) shows the bust of a diademed man who is lifting a small round object in one hand. The runic inscription reads *tawō laþōdu*, meaning “I’m making an invitation/charm”. The diadem indicates that the man is a ruler, and in the context of the gold bracteates he may be interpreted as Odin/Woden performing an incantation, perhaps even imbuing gold bracteates with amuletic power, just like the *Völuspá* credits the gods as organisers of heaven and earth and originators of war, assemblies, justice, altars and sacrifices. Both of the 1844 bracteate motifs are original inventions, revealing a profound knowledge of mythology and iconography, and neither of them fits into the “formula families” (*Formularfamilien*) distinguished by Pesch (2007). Apparently they were too innovative to have followers.

Both bracteates from 2009 (IK 638–639) are of type C depicting a large human head over a quadruped, and though not as unique as the 1844 bracteates, both present new variants which do not fit in with known *Formularfamilien*. Thus the four bracteates are evidence of an economic and intellectual surplus in the Trollhättan area where innovative designs were combined with highly informative runic inscriptions.

The human head of IK 638 (fig. 5) is large with a common knotted hairstyle, a pointed oval eye and a small, D-shaped ear. There may be a small mouth, but alternatively the ear of the animal may be read as the man’s mouth as well. The “beard” of the quadruped is of an unusual shape and may be discussed as reins. A bird is at the back of the man’s head. The motif is framed by a border, which was part of the design of the die, and the upper contour line of the animal’s snout unusually penetrates the inner circle of the border. The bracteate’s diameter is 26.89 mm and its weight 3.03 g. The motif is closely related to IK 208 Viglunda-C from Västergötland (fig. 6) and IK 209 Vindingland-C from Rogaland (fig. 7). Neither of these is attached to Pesch’s *Formular-*

familien, but after the Trollhättan find a new family may be taken under consideration.

IK 639 (fig. 8) stands out by the runic border which was part of the design of the die and encompasses the central C bracteate motif. The human head is almost triangular with a straight nose, an eye adjoining the lower contour line of the hair, and a bird's head at the nape. For a bracteate quadruped the animal is almost naturalistic with a closed mouth, a pointed oval eye, one ear and a broad tail. Only three legs are shown, and the feet are almost human with heels and toes. Under the animal a swastika is seen, one sidearm missing. The human head is strangely compressed between the border and the back of the animal. This may be due to space constraints, but also makes the design resemble type F bracteates, which feature animals similar to those on the C bracteates but lack their large human heads. Some F bracteates do, however, have details which may be interpreted as rudimentary human heads, and if they actually were meant as "abbreviated" C motifs, IK 639 may constitute a first step in this direction. The bracteate measures 28.81 mm in diameter and its weight is 4.09 g.

The runes in the border zone are reversed and measure 3 mm in height. They read as follows: • **eēkrilar** • **maripeubarhaite** • **wraitalapo**. There are no doubts about the reading except for the second rune, where the upper parts have melted when the loop was soldered onto the bracteate. It should probably be construed as a bind rune between **e** and **k**. The first part of the inscription is

easy to interpret: *Ek erilar Maripeubar/Maripeubar haite* i.e. "I the *eril* am called Maripeubar". Counterparts to this formula are found in on the spear shaft from Kragehul on Fyn (DR 196), the bone amulet from Lindholmen in Scania (DR 261) and the Järsberg stone in Värmland (Vr 1). The personal name **maripeubar** has not previously been recorded, but the second element **peubar** is obviously identical with the noun ON *þjófr* "thief", known from West Scandinavian names as e.g. *Arnþjófr*, *Geirþjófr* and *Valþjófr*. The first element **mari** can be construed as a counterpart to the noun ON *marr* "sea" or the adjective *mærr* "famous". In both cases the compounded name seems to convey a meaning: "sea thief" or "famous thief", respectively.

The last runic sequence **wraitalapo** is more difficult to understand, though **wrait** most likely renders a form of the verb **writan* "write" in past tense. The runes **alapo** might tentatively be taken as a feminine *ō*-stem derived from the Proto-Norse verb **alan* "nourish, feed" and related to ON words as e.g. the noun *alað* n. "nourishment" and *eldi* n. "procreation; offspring". The exact meaning is difficult to determine, but "nourishing, strengthening charm" might be a good guess. Another possibility is to link the word to OHG *alada* f., a rare designation for the Christmas rose, *Helleborus niger*. The plant has been used for medical purposes since Antiquity, and so this could be a formulaic word comparable with e.g. the well-known *laukaR* "leech". This alternative seems, however, less likely.